

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

“DAXİLİ İŞLƏR ORQANLARININ İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ”
KAFEDRASI

“İnzibati hüquq” fənni üzrə

M Ü H A Z İ R Ə

(bakalavriat hazırlığı üzrə əyani təhsilalanlar üçün)

Mövzu № 20. “Dövlət idarəetməsində inzibati məsuliyyət”

Vaxt: 2 saat

Mühazirə: 2 saat

Tərtib etdi: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrasının rəisi, polis polkovniki,
h.ü.f.d., dosent Rafiq Nəcəfquliyev

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № “___” _____ 2016-cı il.

Dəyişiklik və əlavə edilib: _____ 2018-ci il.

Əlavə edilib: _____ 2019-cu il.

Dəyişiklik edilib: _____ 2020-ci il.

Bakı – 2016

Mövzu № 20. “Dövlət idarəetməsində inzibati məsuliyyət”

Plan:

Giriş

1. İnzibati-delikt hüququ.
2. Azərbaycan Respublikası inzibati xətlər qanunvericiliyinin vəzifələri və prinsipləri.
3. İnzibati məsuliyyət və inzibati xəta.

Nəticə

İstifadə və tövsiyə edilən mənbələr:

1. “Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası”. Bakı, Hüquq Yayın Evi-2016.
2. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2016.
3. Dərslik. “İnzibati hüquq” Abduləli Abdullayev, Fəxrəddin Nağıyev. Bakı 2008.
4. Dərslik. “Административное право”. Abduləli Abdullayev, Fəxrəddin Nağıyev. Bakı, 2008.
5. Dərslik. “İnzibati hüquq”. Rafiq Nəcəfquliyev. Bakı, 2018.
6. Dərs vəsaiti. İnzibati məsuliyyət (sxemlərdə). V. Abışov, A. İsmayılov, R. Nəcəfquliyev. Bakı, 2012.
7. Dərs vəsaiti. İnzibati məsuliyyət. V. Abışov, R. Nəcəfquliyev. Bakı, 2017.
8. Tədris kursu. İnzibati məsuliyyət. R. Nəcəfquliyev. Bakı, 2018.
9. İdarə Hukuku Dersləri. Kemal Gözler. Üçüncü Baskı. Bursa 2005.
10. Берлач А.И. Административное право Украины: Учеб. Пос., Университет “Украина”, 2005., 472 с.
11. Dərslik. «Административное право» D.N. Вахрах, V.B. Россински, Y.N. Starilov. Moskva 2005.
12. Учебное пособие. Административное право. Мазурин С.Ф., Прокофьев. СПб, 2019. – 312 с.
13. Актуальные проблемы административного права и административного процесса: Сборник научных статей / Отв. ред.М. А. Штатина. — М.: РГУП, 2017. — 280 с.
14. Hüquq ensiklopediyası. A.İ. Quliyev. Bakı-Qanun-2007.1108 s.

Giriş

Hüquq məsuliyyəti şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin mənafeələrinin müdafiəsinin mühüm vasitələrindən biridir. O hüquq normalarının tələbləri pozulduqda, hüququn tələblərini pozana qarşı dövlət məcburiyyəti tədbirlərinin tətbiqində ifadə olunur.

Hüquq məsuliyyətinin əsas əlaməti onun dövlət tərəfindən müəyyən olunmasında və səlahiyyətli orqanlar tərəfindən tətbiq edilməsindədir. Tərədilmiş hüquq pozuntusunun xarakterindən asılı olaraq hüquq məsuliyyəti intizam, inzibati, maddi, mülki və cinayət məsuliyyət növlərinə bölünür. Hüquq məsuliyyətinin hər bir növü özünəməxsus dövlət məcburiyyət tədbirlərinə və onların tətbiqinin xüsusi qaydasına malikdir.

Bu mühazirədə hüquq məsuliyyətinin növlərindən biri olan inzibati məsuliyyət, onun əsas əlamətləri və tətbiq edilməsi qaydası haqqında nəzəri biliklərin açıqlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Hüquq məsuliyyəti hüquqpozma törətmiş şəxsə qarşı hüquq normaları sanksiyalarının, onlarda əks olunmuş müəyyən məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqindən ibarətdir. Müasir cəmiyyətdə hüquq məsuliyyəti ictimai qaydanın qorunmasına və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, vətəndaşların qanuna hörmət, qanunauyğun davranışın zəruriliyi və faydalılığının dərk edilməsi ruhunda tərbiyə olunmasına yönəlmişdir.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 22-ci və 23-cü maddələri ilə inzibati məsuliyyətin tətbiq edilməsinin məqsədləri və onun tətbiqini ifadə edən inzibati tənbehlərin növləri müəyyən edilmişdir. Digər tərəfdən isə inzibati xətalər qanunvericiliyi ilə inzibati məsuliyyəti tətbiq etməyə səlahiyyətli olan səlahiyyətli orqanların (vəzifəli şəxslərin) dairəsi və onun tətbiq edilməsi qaydası müəyyən edilmişdir.

İnzibati məsuliyyətin əsasını inzibati xəta təşkil etdiyi üçün bu günkü mühazirəmizin mövzusunun vasitəsi ilə inzibati xəta, onun tərkibi və əsas əlamətləri barədə də nəzəri biliklər əldə etmiş olacağıq.

Mühazirəmizin mövzusu vasitəsi ilə əldə edəcəyiniz biliklər gələcək fəaliyyətinizdə həm nəzəri, həm də təcrübi əhəmiyyət kəsb edir. Gələcəkdə xidməti vəzifələrinizin icrasında İXM-in 4-cü maddəsində müəyyən edilmiş inzibati xətalər qanunvericiliyinin prinsiplərinə və 21-ci maddənin tələblərinə riayət etməyiniz zəruridir.

Sual 1. İnzibati-delikt hüququ

İnzibati-delikt hüququ istənilən hüquq sahəsinə xas olan əlamətlərlə yanaşı, özünün xüsusi məzmunu ilə xarakterizə edilir. İnzibati-delikt hüququnu İnzibati hüquqdan fərqləndirmək məqsədəuyğundur. Tədqiqatçılar bir fikirdə yekdildir ki, İnzibati hüququn (hüquqi tənzimləmə) predmetini dövlət idarəetməsi sahəsində icra hakimiyyətinin həyata keçirilməsi zaman yaranan, dəyişən və xitam olunan ictimai münasibətlər təşkil edir. İnzibati hüquq dövlət idarəetmə sahəsində icra hakimiyyətinin fəaliyyəti ilə bağlı olan ictimai münasibətlərə tənzimləyici təsir göstərir və dövlət idarəetmə sahəsində müxtəlif ictimai münasibətlərin bilavasitə tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

Məlum olduğu kimi, İnzibati hüquqla tənzimlənən ictimai münasibətlərdə iştirakçıların hüquq bərabərliyi bir qayda olaraq istisna olunur. Bu onunla izah olunur ki, həmin münasibət iştirakçının biri icra hakimiyyətinin subyektivi olmaqla hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olur, digər tərəfdə isə bu imkanlar mövcud olmur.

Söylənilənlər deməyə əsas verir ki, İnzibati hüquq dövlət orqanları (qurumları) və vətəndaşlar, qeyri-hökumət təşkilatları və ictimai qurumlar arasında münasibətləri tənzimləmir.

Azərbaycan Respublikasında bir çox icrası məcburi olan normativ qaydalar qüvvədədir. Onların vasitəsilə cəmiyyətin bütün sahələrində hüquq qaydaları, həmçinin dövlət intizamı təmin edilir. Bunlara aiddir:

- yol hərəkəti qaydaları;
- texniki təhlükəsizlik qaydaları;
- ticarət qaydaları;
- sanitariya-epidemiologiya qaydaları;
- baytarlıq qaydaları;
- yanğın təhlükəsizliyi qaydaları;
- ovçuluq qaydaları;
- odlu ov silahları və onun döyüş sursatının dövriyyəsi qaydaları;
- hərbi uçot qaydaları;
- sərhəd rejimi qaydaları;
- gömrük qaydaları;
- ətraf mühitin mühafizəsi qaydaları və s.

Bu qaydalar inzibati sanksiyalar (tənbehlər) vasitəsilə mühafizə edilir, onların pozulması isə inzibati xəta sayılır.

Bu inzibati xətaların siyahısı Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 6-cı bölməsində (20-40-cı fəsillərdə) göstərilmişdir.

İnzibati-delikt hüququ inzibati xətalər ilə əlaqədar olan ictimai münasibətləri tənzimləyir.

İnzibati-delikt hüququ ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərin növləri aşağıdakılardır:

- 1) hüquq-mühafizə xarakterli inzibati-delikt hüquqi münasibətlər;
- 2) inzibati xətaların xəbərdar edilməsi zaman yaranan ictimai münasibətlər;
- 3) şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin qanuni maraqlarına bilavasitə təhlükə yaranan amillərin qarşısının alınması ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər.

Hüquq-mühafizə xarakterli inzibati-delikt hüquqi münasibətlər inzibati xətanın törədilməsi ilə əlaqədar yaranır. İnzibati xətanı törətmiş şəxs müvafiq tənbehə məruz qalmalıdır. Səlahiyyətli orqanlar (vəzifəli şəxslər) inzibati xəta törətmiş şəxsi inzibati məsuliyyətə cəlb etməlidirlər. Müəyyən subyektiv hüquqlara və hüquqi vəzifələrə malik olan hüquqi münasibət subyektləri göz qarşısındadır. Bu münasibətlər inzibati-delikt

hüququnun normaları ilə tənzimlənir. Hüquq-mühafizə xarakterli inzibati-delikt hüququ münasibətlərin məzmunu kimi inzibati xətanın törədilməsi ilə bağlı olan inzibati məsuliyyətin və inzibati tənbehin reallaşdırılmasıdır.

İnzibati xətaların xəbərdar edilməsi, eləcə də inzibati tənbehlərin tətbiqi hədəsi vasitəsilə qanunsuz davranışa meyli olan şəxsləri inzibati xətaların törədilməsindən çəkindirilməsi ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri isə inzibati-delikt hüququnun xəbərdar etmə münasibətlərinə aid etmək olar.

Şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin qanuni maraqlarına bilavasitə təhlükə yaranan amillərin qarşısının alınması ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər – əməlin inzibati xəta kimi qiymətləndirilməsini istisna edən hərəkətlərin törədilməsi zaman yaranan ictimai münasibətlərdir. Belə hallara son zərurəti aid etmək olar.

Bu normalar vasitəsi ilə tənzimlənən hüquq münasibətlərini inzibati-delikt hüququnun tənzimləyici münasibətləri hesab etmək olar. Çünki onlar tənzimləyici (səlahiyyətverici) normalar əsasında yaranır və şəxsin qanunauyğun davranışını tənzimləyir.

İnzibati-delikt hüququ inzibati tənbehlərin tətbiqi hədəsi vasitəsi ilə ictimai təhlükəli əməllərin törədilməsini qadağan etməklə ictimai həyatının müxtəlif sahələrində ictimai münasibətləri tənzimləyir.

İnzibati-delikt hüququnun tənzimləyici rolu aşağıdakılarda ifadə olunur:

- subyektin inzibati-delikt hüququnun göstərişlərinə uyğun hərəkət etməsində;
- digər subyektlərdən müvafiq qanunauyğun davranışı tələb etməsində;
- inzibati-delikt hüququnun tələblərini pozmuş təqsirli şəxsə qarşı səlahiyyətli dövlət orqanı (vəzifəli şəxsi) tərəfindən müvafiq təsirin tətbiqi üçün əsasın yaradılmasında.

İnzibati-delikt hüququ normalarının tələbləri insanların maraq və tələbatlarına uyğun olduğu üçün onlar bir qayda olaraq könüllü və şüurlu şəkildə yerinə yetirilir. Eyni zamanda bu normalar pozulduğu halda, müxtəlif məcburetə tədbirlərinin tətbiqi imkanı ilə təmin olunurlar.

Beləliklə, inzibati-delikt hüququnun hüquqi tənzimlə predmetini inzibati xətaların xəbərdar edilməsi, inzibati xətaların törədilməsi, həmçinin şəxsiyyətin hüquqlarına, cəmiyyətin və dövlətin qanunla qorunan maraqları əleyhinə olan təhlükənin aradan qaldırılması zamanı yaranan ictimai münasibətlər təşkil edir.

İnzibati-delikt hüquq münasibətləri özləri ilə ictimai münasibətlərin iştirakçıları arasındakı hüquqi əlaqəni ifadə edirlər və iştirakçıların qarşılıqlı subyektiv hüquq və vəzifələrin mövcudluğunu göstərirlər.

İnzibati-delikt hüquq münasibətlərinin elementlərinə subyekt, obyekt və məzmun aiddir.

İnzibati-delikt hüquq münasibətlərinin subyekti - inzibati-delikt münasibətlərə daxil olmaq imkanı olan və İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hüquq və vəzifələrin daşıyıcısı kimi çıxış edən idarəetmə xarakterli və digər hüquq münasibətlərinin iştirakçısıdır. İnzibati-delikt hüquq münasibətlərinin subyektləri inzibati-delikt hüquq subyektivinə (inzibati-delikt hüquq qabiliyyətindən və inzibati-delikt fəaliyyətindən ibarət olan) malik olmalıdır.

İnzibati-delikt hüquq qabiliyyəti – müxtəlif hüquq münasibətlərini yaratmaq üçün subyektlərə dövlət tərəfindən müəyyən olunan (mühafizə olunan) imkanlardır (bacarıqdır).

İnzibati-delikt fəaliyyət qabiliyyəti – inzibati-delikt hüquq münasibəti subyektlərinin hüquq qabiliyyətinin həyata keçirilməsi (sərbəst olaraq şüurlu hərəkətləri ilə öz hüquqlarını həyata keçirmək və vəzifələrini icra etmək bacarığıdır) prosesidir .

İnzibati-delikt hüquq münasibətlərinin obyekt – dövlət tərəfindən pozulmasına

görə inzibati tənbehlərin tətbiqi hədəsi ilə qadağa qoyulmuş subyektiv hüquqların və onlara müvafiq vəzifələrin yönəldiyi qaydalar, standartlar və normalardır.

İnzibati-delikt hüquq münasibətlərin məzmunu – subyektiv hüquq və vəzifələrinin məcmusudur.

İnzibati-delikt hüquq münasibətlərinin subyektivinə müəyyən davranış imkanı (həmçinin digər şəxslərdən dövlət məcburetə tədbirlərinin tətbiq edilməsi hədəsi altında müvafiq davranışı tələb etmək) verilmişdir. Məhz bu, subyektiv inzibati-delikt hüququ kimi başa düşülür.

Subyektiv hüquqa müvafiq olan vəzifə – tələb olunan zəruri davranışdır, həmin davranış tərzindən yayınma baş verdiyi halda o dövlət məcburetə tədbirlərinin tətbiqi ilə təmin olunur.

İnzibati-delikt hüququnun predmetini tədqiq edərkən onun mahiyyətinin açıqlanması zəruridir. Belə ki, onun funksiyalarının xarakterizə etmək vacibdir. Bu funksiyaları inzibati-delikt hüquq münasibətlərinə təsir üsulları kimi nəzərdən keçirmək olar.

İnzibati-delikt hüququnun funksiyalarına aiddir:

- tənzimlə;
- xəbərdaretmə;
- mühafizəetmə;
- tərbiyəetmə.

Tənzimləmək – nizama salmaq, təşkilati cəhətdən təşkil etmək deməkdir. İnzibati-delikt hüququnun tənzimləmə funksiyası - hüquqazidd əməllərin törədilməsinin inzibati tənbeh hədəsi ilə qanunda müəyyən qadağalar təsbit etməklə, inzibati-delikt hüququnun ictimai münasibətlərə təsir etməsidir.

İnzibati-delikt hüququnun xəbərdaretmə funksiyası - inzibati xətalərin törədilməsinin xəbərdar edilməsi üzrə fəaliyyət istiqamətidir.

İnzibati-delikt hüququnun mühafizəetmə funksiyası - hüquqi təsir növü kimi, inzibati-delikt hüququ ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərin mühafizəsini nəzərdə tutur.

İnzibati-delikt hüququnun tərbiyəetmə funksiyası - əhalini normativ hüquqi aktlarda təsbit olunmuş ümumi davranış qaydalarının ədalətli olmasına inandırmaqdır. Hüququn tərbiyəetmə funksiyası əhalidə hüquq mədəniyyətinin formalaşdırılmasına yönəlmişdir.

İnzibati-delikt hüququ Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı tərəfindən qəbul edilən qanunlarda təsbit olunmuş hüquqi normalar məcmusudur.

İnzibati-delikt hüququ – əməlin inzibati xəta olub-olmamasının müəyyən edilməsi, təqsirli şəxslərə müvafiq inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi zaman yaranan, dəyişən və xitam olunan ictimai münasibətləri tənzimləyən və Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində əks olunmuş hüquq normalalarının məcmusudur.

Hüquq sahələrinin fərqləndirilməsi zamanı hüquqi tənzimləmənin həm predmeti, həm də metodunun xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Bunlar müəyyən növ ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün tətbiq edilən forma, fənd və üsullardır.

Hüquqi tənzimləmənin metodu ilk növbədə hüquqi tənzimləmənin predmeti ilə şərtləndirilir. Bu halda hüquqi tənzimləmə predmetinin xüsusiyyətləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin xüsusiyyətlər konkret hüquq sahəsinin müəyyən hüquqi əlamətlərində (normalar və tənzimlənən hüquq münasibətlərinin xüsusiyyətlərində) təzahür olunur.

Hüquqi tənzimləmənin hər hansı metodunu tətbiq edərkən, dövlət ictimai həyatın müəyyən sahələrindəki münasibətlərə təsir göstərir və onları lazımi istiqamətdə inkişaf etdirir.

Mühafizəetmə xarakterli inzibati-delikt münasibətlərinin hüquqi tənzimlə meto-

du – dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş inzibati – hüquqi qadağanın pozulmasına görə cəzanın tətbiqində ifadə olunan inzibati-hüquqi məcburetmədir.

İnzibati xətlərin xəbərdar edilməsi zamanı yaranan ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimləmə metodu – dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş inzibati-hüquqi qadağanın pozulmasına görə müvafiq qanunvericilikdə təsbit olunma yolu ilə inzibati təsirlərin tətbiqi hədəsidir. Subyektlərin hüquqlarına, həmçinin cəmiyyətin və dövlətin qanunla qorunan maraqlarına yönələn təhlükənin aradan qaldırılması zamanı yaranan ictimai münasibətlərin tənzimləmə metodu – neqativ təzahürlərə qarşı mübarizə hüququnun vətəndaşlara verilməsidir.

İnzibati-delikt qanunu

İnzibati-delikt qanunu – qanunverici orqanı tərəfindən qəbul edilmiş, inzibati-delikt hüququnun prinsipləri, vəzifələri və ümumi müddəalarını təsbit edən, inzibati xəta sayılan ictimai təhlükəli əməlləri müəyyən edən, inzibati xəta törədilməsində təqsirli sayılan şəxslərə qarşı tətbiq oluna bilən inzibati tənbehləri təyin edən normativ hüquqi aktdır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində qüvvədə olan inzibati xətlər haqqında aparıcı qanun – Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsidir. Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyi adı çəkilən Məcəllədən ibarətdir. İnzibati Xətlər Məcəlləsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, hamılıqla qəbul olunmuş beynəlxalq hüququn normalarına və prinsiplərinə əsaslanır. Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə icazə verilmir.

“İnzibati-delikt qanunu” və “Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsi” eyni mənalı anlayışlar deyil. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının İXM-də inzibati-delikt hüququnun maddi normalarından başqa, inzibati – delikt hüququnun prosesual hüquq normaları var.

İnzibati-delikt hüququ normasının strukturu

Məlum olduğu kimi, hər bir hüquq norması müəyyən struktura malikdir. Daha dəqiq desək, hüquq normasında qarşılıqlı əlaqədə olan və onun daxili quruluşunu təşkil edən zəruri tərkib hissələr (elementlər) mövcuddur.

İnzibati-delikt hüququ normasının əsas elementlərinə hipoteza, dispoziisiya və sanksiya aiddir.

Hipoteza – hüquq normasının hissəsi kimi, həmin normanın işə düşməsi üçün mövcud olmalı şərtlərdir.

Dispoziisiya – hüquq normasının hissəsi kimi, hipotezədə nəzərdə tutulan şərt (lər) yarandığı halda, subyektin norma ilə tənzimlənən davranış qaydası, hüquq və (və ya) vəzifələridir.

Sanksiya – hüquq normasının hissəsi kimi, norma ilə müəyyən edilmiş davranış qaydasının pozulmasına görə tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan müvafiq hüquqi tənbehdır.

Hüquq ədəbiyyatında və müxtəlif normativ hüquqi aktlarda hipotezanın üç növü nəzərdə tutulur:

- sadə (bir şərt (şərait) müəyyən edildikdə);
- mürəkkəb (iki və daha çox şərt (şərait) müəyyən edildikdə);
- alternativ (bu və ya digər hallardan asılı olaraq davranış qaydası müəyyən edildikdə).

Hüquq tətbiq etmə prosesində inzibati hüquq normasının hipotezasının müəyyən edilməsi üçün müvafiq normanın məzmununda müstəqil söz kimi “əgər”, yaxud sözün sonunda “sa, sə”, “dıqda, dıkdə, duqda, dükdə” sözlərini tapmaq tövsiyə olunur. Məsəl-

lən: İXM-in 342.1.6-cı maddəsinə əsasən, nəqliyyat vasitəsinin təkərlərində və ya bənində yol örtüyünü zibilləyən palçıq varsa, yaxud onlardan yanacaq-sürtkü materiallarının, kimyəvi maddələrin, tikinti və digər materialların axması olarsa, onlarla örtüyü təkmilləşdirilmiş yollarda hərəkət etməyə görə; İXM-in 327.2-ci maddəsinin qeydində 2-ci hissəyə əsasən, sürücülük vəsiqəsi idarə etdiyi nəqliyyat vasitəsinin kateqoriyasına (altkateqoriyasına) uyğun olmayan sürücü İXM-də nəzərdə tutulmuş balla qiymətləndirilən xətalara törətdikdə, o, nəqliyyat vasitəsinin idarə etmə hüququ olmadan nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsinə görə inzibati məsuliyyətə cəlb edilir və ona törətdiyi xəyata müvafiq bal təyin edilir; İXM-in 447-ci maddəsinə əsasən, mal satan və ya əhaliyə xidmət göstərən təşkilatlarda, həmçinin ticarət (xidmət) sahəsində fərdi sahibkar kimi qeydə alınmış şəxslər tərəfindən malın (xidmətin) ölçüsünə, çəkisinə, hesabına, habelə istehlak xüsusiyyəti və ya keyfiyyətinə dair istehlakçıların aldadılmasına görə, bu az miqdarda olduqda.

Hüquq nəzəriyyəsinə əsasən, dispozisiya (sərəncam) hüquq normasının hipotezasında nəzərdə tutulmuş şərtlər olduqda, davranışın necə ola biləcəyini və olmalı olduğunu əks etdirən elementdir.

Dispozisiya - inzibati hüquq normasının mərkəzi hissəsi olub, tövsiyə edilən, icazə verilən və ya qadağan edilən davranış qaydasının özüdür.

İnzibati hüquq normalarının dispozisiyası göstəriş, vəzifə, həmçinin qadağa və məhdudiyət kimi şərh olunur. İnzibati-hüquq normalarında vəzifə və hüquq müəyyən edən dispozisiyalara nisbətən az təsadüf edilir.

Dispozisiyanın izahından asılı olmayaraq, o həmişə hüquq və vəzifələrin qırılmazlığını, qarşılıqlı əlaqəsini nəzərdə tutur, eləcə də subyektlərin özlərini necə aparmalı olduqlarını və apara biləcəklərini müəyyən edir.

Dispozisiyanın 4 növü fərqləndirilir:

1. Sadə - davranışın bu və ya digər birmənalı variantını əks etdirən dispozisiya (məs, İXM, mad. 358 – “İş görülərkən qaz (neft) kəmərlərinin zədələnməsi”; mad. 367- “Ümumi istifadəli avtomat telefonlarının zədələnməsi”);

2. Təsviri - müxtəlif xüsusiyyətlərlə, əlamətlərlə və anlayışlar sistemi ilə davranış qaydasını qısaca və dürüst ifadə edən dispozisiya (məs, İXM, mad. 510 – “Xırda xuliqanlıq”; mad. 525 – “Qumar oyununda iştirak etmə”; mad. 517 – “Fövqəladə vəziyyət rejiminin tələblərinin pozulması”);

3. Göndərici - bu halda davranış qaydasının özü həmin normada göstərilir və istifadəçi həmin normativ hüquqi aktın digər normasında göstərilən davranış qaydasına göndərilir (məs, İXM mad. 338 – “Piyadalar və yol hərəkətinin başqa iştirakçıları tərəfindən yol hərəkəti qaydalarının pozulması” və İXM mad. 332.3.-“Bu Məcəllənin 332.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş xətanın inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən inzibati tənbeh vermə haqqında qərar qüvvəyə mindiyi gündən bir il ərzində təkrar törədilməsinə və ya nəqliyyat vasitəsinin idarə etmək hüququ məhdudlaşdırılmış şəxs tərəfindən nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsinə görə-....”);

4. Blanket - bu dispozisiya növündə digər hüquq mənbələrinə istinad etmək vacib şərtidir (məs, İXM mad. 272.1. - Balıq və digər su bioresursların mühafizəsi qaydalarının pozulmasına görə...”; mad.357 – “Magistral boru kəmərlərinin mühafizəsi qaydalarının pozulması”.

Hüquq nəzəriyyəsinə əsasən, sanksiya (tənbeh) - hüquq normasının dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş qaydaları pozana qarşı müvafiq dövlət təsir (məcburiyyət) tədbirlərinin tətbiq edilə biləcəyini əks etdirən elementdir.

Sanksiya inzibati hüquq normasının struktur elementi kimi özündə hüquq norma-

sını pozana (müvafiq tələblərə riayət etməyən və ya göstərişləri icra etməyən) qarşı tətbiq edilən təsir tədbirlərini əks etdirir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, sanksiya istənilən inzibati-hüquqi təsir formasını deyil, yalnız hüquqpozma ilə əlaqədar tətbiq olunan və həmin normada nəzərdə tutulmuş təsir formasını özündə əks etdirir. Buna görə inzibati - xəbərdaretmə tədbirləri (karantinin elan edilməsi, sərhəd buraxılış məntəqəsindən keçidin məhdudlaşdırılması, su basmış, zəlzələ olmuş yerin dövrəyə alınması və s.) sanksiyaya aid edilməməlidir. Belə ki, qeyd edilənlər hüquqpozmaların (inzibati xəta) törədilməsi ilə əlaqədar tətbiq edilmir. Barəsində danışılan inzibati - xəbərdaretmə tədbirləri hüquq normasının sanksiyasında deyil, dispozisiyasında göstərilir.

İnzibati hüquq nəzəriyyəsində sanksiyanın üç növü fərqləndirilir:

1. Mütləq-müəyyən. Burada tənbehin dəqiq növü və yaxud miqdarı göstərilir (məs, İXM. mad. 319.1. "Şəhərdaxili (rayondaxili) sənişin daşımaları yerinə yetirən avtobusda sənişin biletsiz getməsinə görə" - 5 manat məbləğində cərimə edilir; İXM. mad. "Maddə 324.1. "Xüsusi razılıq (lisenziya) olmadan avtomobil nəqliyyatı ilə sənişin və yük daşınmasına görə" - 100 manat məbləğində cərimə edilir.

2. Nisbi-müəyyən. Burada tənbehin "aşağı" və "yuxarı" həddi, yaxud "yuxarı" həddi müəyyən edilir (məs, İXM. mad. 332.5. "Ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsini idarə etmək hüququ olmadan belə nəqliyyat vasitəsinin sənişin daşımaqla idarə edilməsinə görə" - 15 gündən 1 ayadək müddətə inzibati həbs tətbiq olunur. İXM mad. 339.3. "Sürücülük vəsiqəsinin verilməsi və ya dəyişdirilməsi haqqında ərizəyə baxılmasına, yaxud baxılarkən süründürməçiliyə yol verilməsinə və ya yol hərəkəti qaydaları üzrə nəzəri və nəqliyyat vasitələrini idarəetmə vərdişləri üzrə təcrübi imtahanlara buraxmaqdan əsassız imtina edilməsinə görə" - 200 manatdan 250 manatadək məbləğdə cərimə edilir;

3. Alternativ. Burada tənbehin bir neçə növü göstərilir (məs, İXM mad. 511 – "Avtoxuliqanlıq, yəni nəqliyyat vasitəsinin sürücüsü tərəfindən ictimai qaydanı və əhəlinin dincliyini nümayişkaranə şəkildə pozan, cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edən, yol hərəkəti qaydalarının müxtəlif üsullarla davamlı olaraq pozulması ilə müşayiət olunan qərəzli hərəkətlərə görə"- nəqliyyat vasitəsinin idarə etmək hüququ 1 il müddətinə məhdudlaşdırılmaqla 500 manatdan 750 manatadək məbləğdə cərimə edilir və ya nəqliyyat vasitəsinin idarə etmək hüququ 1 il müddətinə məhdudlaşdırılmaqla işin hallarına görə, pozuntunu törədən şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla, 15 gündən 1 ayadək müddətə inzibati həbs tətbiq olunur".

İnzibati-hüquq sanksiyalarının sistemi çox zəngin inzibati təsir vasitələri ehtiyatına və sanksiyaların növ müxtəlifliyinə malikdir. Burada məqsədəuyğun hesab edilən təsir tədbirlərinin tətbiqinə qəbul edilmiş hədlər çərçivəsində imkan verilir.

İnzibati-delikt hüquq normasının şərh

Normativ hüquqi aktın məzmununda anlaşılmaqlıq və ya onun tətbiqində ziddiyətlər yaranarsa, onu qəbul edən subyekt xüsusi akt vasitəsi ilə həmin normaların rəsmi şərhini (izahını) verir. Hüquq normalarının şərh zamanı onun məzmununu izah edilir. Hüquq normalarının izahı zamanı onlarda düzəliş və (və ya) əlavələr etmək olmaz. Bu fəaliyyətin məqsədi izahı verilən normanın düzgün və eyni qaydada tətbiqini təmin etmək və onun reallaşdırılması zamanı mümkün ola bilən aydınsızlığı və səhvləri aradan götürməkdir.

İnzibati-delikt hüquq normalarının şərh mətnli (qrammatik), sistematik və siyasi-tarixi izahlara bölünür.

Mətnli izahda öyrənilən hüquq normasının forması, onun mətni təhlil olunur.

Sistematik izah normanın məzmunca yaxın digər normalarla əlaqə və qarşılıqlı asılılığının müəyyən edilməsinə, normativ hüquqi aktın strukturunda onun tutduğu yerin təyin edilməsinə yönəlmişdir.

Siyasi – tarixi izahı verilən normanın sosial əhəmiyyətini, məqsədini, qanunvericinin niyyətini, onun yaradılmasına səbəb olmuş ictimai – siyasi vəziyyəti izah etməkdən ibarətdir.

Bununla yanaşı, hüquq normalarının rəsmi və qeyri-rəsmi izahı fərqləndirilir:

- rəsmi izah səlahiyyətli subyektlər tərəfindən verilir, xüsusi aktda ifadə olunur, aidiyyəti icraçılar üçün formal olaraq mütləqdir və konkret normanın düzgün başa düşülməsi üçün rəsmi sənəd hesab edilir;

- qeyri-rəsmi izah tövsiyə və məsləhət formasında elmi müəssisələr, alimlər, praktiki işçilər tərəfindən verilir.

Rəsmi izah öz növbəsində normativ və kazual izahlara bölünür.

Normativ izah – icra edən subyekt, tabeçilikdəki bütün şəxslər və orqanlar üçün mütləqdir. İzahı verilən norma nəzərdə tutulan hallara şamil edilməklə, onun göstərişlərinin eyni və düzgün həyata keçirilməsi təmin edilir.

Qeyri-aydın olan, yaxud ziddiyyətlə tətbiq olunan normativ hüquqi akta, onu rəsmən dərc etdirən orqanın izah verməsi autentik izah adlanır.

1. Rəsmi izah qanunla müəyyən edilmiş xüsusi səlahiyyətli orqanlar tərəfindən də verilə bilər. Məsələn: Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 31 yanvar 2017-ci il tarixli Qərarı ilə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 54.3-cü maddəsi şərh edilmişdir.

Kazual izah konkret işin baxılması ilə əlaqədar məhkəmə və ya digər səlahiyyətli orqan tərəfindən normanın mənasına dair gətirilən rəsmi aydınlaşdırma və o, formal olaraq yalnız həmin işin baxılması zamanı mütləq hesab edilir. Belə izah məhkəmə və digər orqanların işini yaxşılaşdırmaq üçün, hüquq tətbiqi praktikasını unifikasiya etmək üçün çox əhəmiyyətlidir.

Qeyri-rəsmi izahın vacib növü doktrinal izahdır, o, praktiki işçilər tərəfindən elmi məqalə, monoqrafiya şərhərdə və s. verilir. Hüquq normalarının izahı zamanı nəzərə almaq lazımdır ki, normativ hüquqi aktlar arasında kolliziya yarandıqda hüquqi münasibət subyektləri hüquqi qüvvəyə malik olan aktın normasını rəhbər tutmalıdır.

Normativ hüquqi aktlarda boşluqlar aşkar edildikdə səlahiyyətli subyekt boşluğu aradan qaldıran düzəliş və ya əlavələri həmin aktlarda etməlidir.

İnzibati-delikt hüququ – hüquq elmi kimi

İnzibati-delikt hüququ - hüquq elminin bir hissəsi olub, ictimai həyatın müxtəlif sahələrində münasibətləri mühafizə etmək və tənzimləmək məqsədilə İXM-in normalarının tətbiqi formaları kimi inzibati-delikt hüququnun mahiyyətini açıqlayan elmi-nəzəri baxış, təsəvvür və ideyalar məcmusudur.

İnzibati-delikt hüququ elmi - inzibati-delikt hüququnun inkişaf tarixi və mənbələri, inzibati-delikt hüquq münasibətləri, inzibati-delikt qanunu, onun sosial əhəmiyyəti, səmərəliyi, inzibati delikt hüququnun anlayışı, vəzifə, funksiya və mahiyyəti, inzibati xəta, inzibati məsuliyyət, inzibati tənbehin anlayışları, inzibati xətalərin tərkibləri, inzibati-delikt qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi problemlərini və s. tədqiq edir.

İnzibati-delikt hüquq elminin əsas metodu obyektiv reallığın öyrənilməsində bütün bilik sahələri üçün ümumi olan dialektik materializm metodudur.

Dialektik materializm metodunun tətbiqi konkret sosioloji metod, müqayisəli-hüquqi tədqiqat metodu, sosial eksperiment, statistik tədqiqat və s. xüsusi metodların tətbiqini istisna etmir.

İnzibati-delikt hüquq elmi hüquq elminin digər sahələri ilə əlaqədərdir. Buna sə-

bəb tədqiqat obyektinin ümumiliyidir: hüquq normaları və onların tətbiqi üzrə fəaliyyət; tədqiqat metodu kimi dialektik materializmin olması; tədqiqatın vəzifələri - qanunçuluğun möhkəmlənməsi, inzibati xətlərlə mübarizə, onları yaradan səbəblərin və onlara yardım olan şəraitlərin aradan qaldırılması.

Bundan başqa, elmlərin qarşılıqlı əlaqəsi müxtəlif elmlərin vəzifə və metodlarının inzibati-delikt hüququ elminin vəzifə və metodlarına uyğunlaşmasını (eləcə də uzlaşmasını) tələb edir.

İnzibati-delikt hüququ elminin sistemini şərti olaraq aşağıdakı bölmələrə ayırmaq olar:

- inzibati-delikt hüququnun tarixi;
- inzibati-delikt hüququnun əsas müddəaları;
- inzibati-delikt qanunu;
- inzibati xəta;
- inzibati məsuliyyət;
- əməlin inzibati xəta kimi qiymətləndirilməsi istisna edən hallar;
- inzibati tənbehlər;
- inzibati tənbehlərin tətbiqi;
- inzibati məsuliyyəti yüngülləşdirən və ya ağırlaşdıran hallar;
- inzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsasları;
- müxtəlif sahələrdə inzibati xətlərin tərkibləri;
- digər dövlətlərdə inzibati-delikt hüququ.

Suala yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, İnzibati-delikt hüququ inzibati xətlərlə əlaqədar olan ictimai münasibətləri tənzimləyir. Bu hüquq ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərə aiddir:

- ✚ hüquq-mühafizə xarakterli inzibati-delikt hüquqi münasibətlər;
- ✚ inzibati xətlərin xəbərdar edilməsi zaman yaranan ictimai münasibətlər;
- ✚ şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin qanuni maraqlarına bilavasitə təhlükə yaradan amillərin qarşısının alınması ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər.

İnzibati-delikt hüququnun funksiyalarına tənzimlə, xəbərdar etmə, mühafizəetmə və tərbiyəetmə daxildir.

Sual 2. Azərbaycan Respublikası inzibati xətlər qanunvericiliyinin vəzifələri və prinsipləri

Azərbaycan Respublikası İXM-in 1-ci maddəsinə əsasən, inzibati xətlər qanunvericiliyi İnzibati Xətlər Məcəlləsindən ibarətdir. İXM Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüququn normalarına və prinsiplərinə əsaslanır. İnzibati məsuliyyət müəyyən edən və inzibati xətlər törətmiş şəxsin tənbeh edilməsini nəzərdə tutan qanunlar yalnız Azərbaycan Respublikası İXM-ə daxil olduqdan sonra tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 2-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını qorumaq;
- onların sağlamlığını qorumaq;
- əhəlinin sanitariya-epidemioloji salamatlığını qorumaq;
- ictimai mənəviyyəti qorumaq;
- mülkiyyəti qorumaq;
- şəxslərin iqtisadi maraqlarını qorumaq;
- ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi qorumaq;
- ətraf mühiti qorumaq;
- idarəçilik qaydalarını qorumaq;
- qanunçuluğu möhkəmləndirmək;
- inzibati xətlərin qarşısını almaq.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 3-cü maddəsinə əsasən, inzibati məsuliyyətin əsasları aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir: yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətlərin törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir.

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyinin prinsipləri inzibati məsuliyyətin müəyyən edilməsi zamanı rəhbər tutulur. Bu prinsiplər Azərbaycan Respublikası İXM-in 4-cü maddəsində göstərilmişdir.

Bunlar aşağıdakılardır:

- insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi;
- qanunçuluq prinsipi;
- qanun qarşısında bərabərlik prinsipi;
- təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi;
- ədalətlik prinsipi;
- inzibati xətlərin qarşısının alınması prinsipi.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 5-ci maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi müəyyən edilmişdir:

5.1. İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları, qurumları və vəzifəli şəxslər məsuliyyət daşıyırlar.

5.2. Bu Məcəllə insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının dövlət orqanları, qurumları və vəzifəli şəxslər tərəfindən pozulmasının qarşısının alınmasını və onlara hörmət olunmasını təmin edir.

5.3. İnzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan qərarların verilməsinə və hərəkətin edilməsinə yol verilmir.

Dövlətimizin qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edən Azərbaycan Respubli-

kasının Konstitusiyasında göstərilir ki, şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının əsasını təşkil edən bu prinsip, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli “İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində tədbirləri haqqında” fərmanında bütünlüklə öz əksini tapmışdır. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətimizin ali məqsədi olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilir. “İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə” nin 1-ci maddəsində göstərilir: “Bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Onların şüurları və vicdanları var və bir-birlərinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda da davranmalıdırlar”.

İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 6-cı maddəsində qanunçuluq prinsipi müəyyən edilmişdir:

6.1. İnzibati xətalara görə inzibati tənbeh bu Məcəlləyə uyğun olaraq tətbiq edilir.

6.2. İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması yuxarı orqanların və vəzifəli şəxslərin idarə nəzarəti ilə, məhkəmə və prokuror nəzarəti ilə və şikayət etmək hüququ ilə təmin edilir.

6.3. Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir.

Qanunçuluq prinsipi bütün dövlət və qeyri-dövlət idarə və təşkilatları, onların qulluqçuları və vəzifəli şəxsləri, habelə vətəndaşlar tərəfindən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına, qanunlarına və onlara uyğun tətbiq edilmiş hüquqi aktların göstərişlərinə riayət edilməsi və icra olunmasıdır. İnzibati hüquqda qanunçuluq inzibati hüquq subyektləri tərəfindən İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin tələblərinin ciddi və tam yerinə yetirilməsidir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 7-ci maddəsində qanun qarşısında bərabərlik prinsipi müəyyən edilmişdir:

7.1. İnzibati xəta törətmiş şəxslər irqindən, milliyyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdirlər və inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

7.2. Azərbaycan Respublikasının keçmiş Prezidentinin və onun arvadının (ərinin) inzibati məsuliyyətlə bağlı toxunulmazlığı “Azərbaycan Respublikasının keçmiş Prezidentinin və onun ailə üzvlərinin təminatı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu ilə tənzimlənir.

7.3. Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, yerləşdiyi yerdən, təşkilati-hüquqi formasından və tabeliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb edilirlər.

Qanun qarşısında bərabərlik prinsipi. Göstərilən prinsip öz əksini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə tapmışdır. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 26-cı maddəsində göstərilir: “Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdir və heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan müdafiə olunmaq hüququna malikdir”.

İnsanların hüquqlarının və azadlıqlarının bərabərliyi dedikdə, həmin hüquqların

və azadlıqların eyni hüquqi qaydalar əsasında həyata keçirilməsi, hüquqi imkanların bərabərliyi başa düşülür.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 8-ci maddəsində təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi müəyyən edilmişdir:

8.1. Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin təqsiri bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetmədikdə və bu, inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata baxmış hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qüvvəyə minmiş qərarı ilə müəyyən edilmədikdə o, təqsirsiz hesab edilir.

8.2. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir.

8.3. İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin təqsirli olması barəsində olan şübhələr onun keyrinə həll olunur.

Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi. Təqsirsizlik prezumpsiyası (lat. Praesumptio – “güman” sözündən) prinsipi əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 63-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Orada deyilir: “Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır”. Bu prinsip həm də İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin müddəalarında qeyd edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 9-cu maddəsində ədalətlik prinsipi müəyyən edilmişdir:

9.1. İnzibati xəta törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətələrin xarakterinə, onun törədilməsi hallarına və inzibati xətanı törətməkdə təqsirli bilinən şəxsiyyətinə uyğun olmalıdır.

9.2. Bir inzibati xətaya görə heç kim iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Davam edən inzibati xətaya görə şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunduqdan sonra da bu xətanı törətməkdə davam edirsə, inzibati məsuliyyətə cəlb olunur.

Ədalət hüquqi və sosial-siyasi şüur anlayışı olaraq, əxlaqi kateqoriyaya aiddir. O cəmiyyətdə ayrı-ayrı fərdlərin (sosial qrupların) təcürbi rolu ilə onların ictimai vəziyyəti arasında, hüquq və öhdəlikləri, cinayət və cəza, insanların xidmətləri və bunların ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilməsi arasında uyğunluq nisbətini ifadə edir. Bu nisbət pozulması ədalətsizlik kimi qiymətləndirilir. Bu prinsip Konstitusiyaya, beynəlxalq hüquq normalarına və inzibati xətalar qanunvericiliyinə uyğun olduqda ədalətli sayılır.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 10-cu maddəsində inzibati xətələrin qarşısının alınması prinsipi müəyyən edilmişdir. Həmin prinsipə görə, dövlət orqanları (qurumları) və bələdiyyələr inzibati xətələrin qarşısının alınması, inzibati xətələrin törədilməsinə kömək edən səbəblərin və şəraitin aşkar edilməsi və aradan qaldırılması, vətəndaşların hüquq şüurunun və mədəniyyətinin yüksəldilməsi və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına ciddi əməl etmək ruhunda tərbiyə olunması sahəsində tədbirlər hazırlayır və həyata keçirirlər.

Tarixi inkişaf nəticəsində əldə edilən və yenidən təkrar olunan hüquqi sərvətlərin, prinsiplərin, normaların, kateqoriyaların, biliklərin, hüquqi-texniki, hüquqi-təşkilati normaların dövlət və ya yerli özünüidarətmə orqanları tərəfindən vətəndaşlara kütləvi informasiya vasitələri ilə çatdırılması inzibati xətələrin qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

İnzibati məsuliyyət tədbirləri əsasən bir qayda olaraq, dövlət idarəetmə sahəsində törədilən inzibati xətalara görə müəyyən edilir. Digər tərəfdən isə dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətələrin xəbərdar edilməsi və onların qarşısının alınması polis orqanlarının və onun əməkdaşlarının əsas vəzifələrindən biridir. “Polis haqqında” Qanunun 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan “ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi”

fəaliyyəti bilavasitə dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətalara xəbərdar edilməsi və onların qarşısının alınmasına yönəldilmişdir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 11-ci maddəsində inzibati xətalara qanunvericiliyinin qüvvəsi müəyyən edilmişdir: “Azərbaycan Respublikasında inzibati xətalara haqqında işlər üzrə icraatın aparılması, inzibati xətalara haqqında işlər üzrə qərarların qəbul və icra edilməsi həmin vaxtda qüvvədə olan inzibati xətalara qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir. İnzibati xətalara görə məsuliyyəti yüngülləşdirən və ya onu aradan qaldıran normativ hüquqi aktların geriyə qüvvəsi vardır. Bu hüquqi təsir həmin aktların qəbul edildiyi vaxtdək törədilən inzibati xətalara da şamil edilir. İnzibati xətalara görə məsuliyyət müəyyən edən və ya məsuliyyəti gücləndirən normativ hüquqi aktların geriyə qüvvəsi yoxdur”.

Sualı yekunlaşdırarkən qeyd etmək istərdik ki:

– Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalara qanunvericiliyi İXM-dən ibarətdir.

– İXM Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, hamılıqla qəbul edilmiş beynəlxalq hüququn normalarına və prinsiplərinə əsaslanır.

– İnzibati məsuliyyət müəyyən edən və inzibati xətalara törətmiş şəxsin tənbeh edilməsini nəzərdə tutan qanunlar yalnız Azərbaycan Respublikası İXM-nə daxil olduqdan sonra tətbiq edilir.

Sual 3. İnzibati məsuliyyət və inzibati xəta

İnzibati məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin növlərindən biri olaraq səlahiyyətli orqan, vəzifəli şəxslər və prokuror tərəfindən inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı inzibati tənbehin tətbiq olunması ilə ifadə olunur.

İnzibati məsuliyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Bu da inzibati məsuliyyəti digər məsuliyyət növlərindən fərqləndirməyə kifayət qədər əsas verir. Bunlar aiddir:

1. İnzibati məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının İXM-in 1-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

2. İnzibati məsuliyyətin əsasını inzibati xəta təşkil edir.

3. İnzibati məsuliyyətin subyektləri fiziki və hüquqi şəxslər ola bilər.

4. İnzibati xətaya görə inzibati tənbehlərin tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur.

5. İnzibati tənbehlər müxtəlif orqan və vəzifəli şəxslər tərəfindən tətbiq edilir. Bu subyektlərin dairəsi Azərbaycan Respublikasının İXM-in 40-cı maddəsi ilə aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

- rayon (şəhər) məhkəmələri;

- yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar (kollegial orqan);

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanları;

- Mərkəzi Bank;

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanının yaratdığı qurum (vəzifəli şəxslər).

6. İnzibati tənbehlər orqan və vəzifəli şəxslərə tabe olmayan və inzibati xəta törədən şəxslərə qarşı tətbiq edilir.

7. İnzibati tənbehin tətbiq edilməsi məhkumluğa və işdən çıxarılmaya səbəb olmur.

8. İnzibati tənbehlər Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyinə müvafiq olaraq tətbiq edilir.

9. İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi haqqında çıxarılmış qərardan Azərbaycan Respublikasının İXM-in 430-cu maddəsinə əsasən inzibati və ya məhkəmə qaydasında şikayət, o cümlədən protest verilə bilər.

İnzibati xəta

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 12-ci maddəsində anlayışı verilmişdir:

“Bu Məcəllə ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur.

Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan əməllərə görə inzibati məsuliyyət o halda yaranır ki, bu əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb olmasın”.

Əməlin inzibati xəta olub-olmamasından danışmadan əvvəl əməlin hüquqi əlamətləri barədə danışmaq daha məqsədəuyğundur. Belə ki, əməlin inzibati xəta sayılması üçün onun hüquqi əlamətləri olmalıdır. Yalnız aşağıdakı əlamətlər bir və ya bir neçə əməldə (əməllərdə) mövcud olduqda törədilmiş əməli inzibati xəta kimi qiymətləndirmək olar.

Beləliklə, əməlin hüquqi əlamətlərinə aiddir:

• əməl hüquqazidd olmalıdır;

• əməl təqsirli sayılmalıdır (qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilməlidir);

• əməl inzibati məsuliyyətə səbəb olmalıdır.

• əməl İXM ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd etməlidir.

Qanunvericilikdə “inzibati xətanın tərkibi” anlayışı müəyyən edilməmişdir. İnzibati hüquq nəzəriyyəçilərinin mövqeyinə əsasən, inzibati xəta tərkibi dedikdə, hüquqla (qanunla) müəyyən edilmiş elementlər məcmusu başa düşülür ki, onların mövcudluğunda törədilmiş əməl inzibati xəta sayılır”.

İnzibati xətanın tərkibi aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

1. Obyekt - müxtəlif hüquq sahələri ilə tənzimlənən və yalnız İXM ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir.

2. Obyektiv tərəf - törədilən (törədilmiş) inzibati xətanın xarici görünüşü və ya inzibati hüquq normaları ilə nəzərdə tutulan və inzibati xətanın xarici görünüşünü xarakterizə edən əlamətlər sistemidir.

3. Subyekt - inzibati xətanı törədən, qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış, anlaqlı fiziki şəxs və ya inzibati hüquq subyektliyinə malik olan hüquqi şəxsdir.

4. Subyektiv tərəf - şəxsin törətdiyi hüquqazidd əmələ və onun zərərli nəticələrinə daxili psixi münasibətdir.

İnzibati xəta cinayətdən zərərli nəticələrinə, törədilmə üsuluna, məqsədinə və digər əlamətlərinə görə fərqlənir. Əməl eyni zamanda həm cinayət, həm də inzibati xəta ola bilməz. Azərbaycan Respublikasının İXM-in 3-cü maddəsində qeyd edilib ki, “Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətaların törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur”. Demək olar ki, eyni məzmunlu maddə CM-in 3-cü maddəsində təsbit olunub. Adları çəkilən məəcəllələrdə məsuliyyətin əsaslarına dair mövqenin təhlili deməyə əsas verir ki, cinayət və inzibati xətanın məcmusu yaranmır.

Qanunverici cinayət məsuliyyəti ilə inzibati xətaya görə yaranan məsuliyyətin sərhədini dəqiq müəyyən edib. Belə ki, 01 mart 2016-cı il tarixindən qüvvəyə minən İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 12.2-ci maddəsində deyilir ki, “Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan əməllərə görə inzibati məsuliyyət o halda yaranır ki, bu əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb olmasın”.

Əgər səlahiyyətli subyektin qərarı ilə hüquqpozma cinayət sayılsa, o eyni zamanda inzibati xəta kimi qiymətləndirilmir. Təcrübədə törədilən hüquqpozma əməlinə hüquqi qiymət verilmədən cinayət tərkibi yaranmadıqda, inzibati məsuliyyətin yoxlanılması üçün aidiyyəti subyektlərin araşdırması həyata keçirilir. Bu cür araşdırmalar əsasən mülkiyyət, ictimai qayda, ekoloji təhlükəsizlik, yol hərəkəti qaydaları əleyhinə və narkotik vasitələrin dövriyyəsi ilə əlaqədar faktlara şamil olunur.

İnzibati və intizam xətaləri bir qayda olaraq cinayət hüquqpozuntusu sayılmır. Belə ki, adları çəkilən əməllər ictimai-təhlükəli davranış kimi qəbul edilmir.

İntizam və inzibati xətalər üzrə araşdırmalar (təhqiqat) və onlara görə sanksiyaların tətbiqi icraedici-sərəncamverici fəaliyyət prosesində həyata keçirilir.

İntizam və inzibati xətalərin digər oxşar cəhətləri də mövcuddur (hüquqazidd, təqsirlilik və s.). Bunlara baxmayaraq inzibati və intizam xətaləri bir-birindən aşağıdakı əlamətlərə görə fərqlənir:

✚ Onların normativ hüquqi bazaları fərqlidir. İnzibati xətalər inzibati hüquq normalarında qeyd olunub, burada da xətalərin anlayışından başqa konkret inzibati xətalərin təsviri verilir. İntizam xətaləri isə düzünə və ya dolaylı yolla əmək hüququ və cəza icra hüququ normalarında təsbit olunur.

✚ İntizam xətasının subyekt müəyyən sabit kollektivin üzvüdür. Nəzarət edən və məcburetmə tədbirini tətbiq edən subyekt isə bu kollektivin rəhbəridir. İnzibati xətanın subyekt isə vətəndaşlar, vəzifəli şəxslər və ya hüquqi şəxslər ola bilərlər ki, onlar nəzarət edən və məcburetmə tədbirlərini tətbiq edən subyekt ilə sabit təşkilati əlaqədə

deyildir.

✚ İntizam xətası sabit kollektivin üzvü olan şəxsin bu kollektivdə olması ilə əlaqədar üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsindən ibarətdir. Buna görə də intizam xətası daim sabit kollektivdə mövcud olan intizam qaydalarının pozulmasıdır. İnzibati xəta isə şəxsin harada işləməsindən və hansı işi yerinə yetirməsindən asılı olmayaraq, bütün vətəndaşlara aid olan ümumməcburi qaydaların pozulmasından və vəzifələrin yerinə yetirilməsindən ibarətdir.

✚ İntizam xətalарına görə təqsirkar şəxsə qarşı sanksiya onun üzv olduğu kollektivin rəhbəri tərəfindən tətbiq edilə bilər (müəssisənin müdiri, hərbi hissənin komandiri və s.). İnzibati xətalara görə isə inzibati tənbehlər funksional-hakimiyyətin subyektı tərəfindən tətbiq edilir.

✚ İntizam xətalарına görə intizam tənbehi, inzibati xətalara görə inzibati tənbehlər tətbiq edilir.

Nəticə

Mühazirəmizi yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdik ki, 01 mart 2016-cı il tarixdən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyi ilə əlaqədar olaraq bu günkü mühazirəmiz həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Mühazirəmizin birinci sualının açıqlanmasında qeyd etdik ki, inzibati-delikt hüququ - hüquq sahələrindən biri kimi, istənilən hüquq sahəsinə xas olan əlamətlərlə yanaşı özünün xüsusi məzmunu ilə xarakterizə edilir.

Bildiyiniz kimi, hər bir hüquq sahəsi müəyyən qrup ictimai münasibətləri tənzimləyir, yəni özünün hüquqi tənzimləmə predmetinə malikdir.

İnzibati-delikt hüququ ilə tənzimlənən ictimai münasibətlərə :

- 1) hüquqmühafizə xarakterli inzibati-delikt hüquqi münasibətlər;
- 2) inzibati xətlərin xəbərdar edilməsi zaman yaranan ictimai münasibətlər;
- 3) şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin qanuni maraqlarına bilavasitə təhlükə yaradan amillərin qarşısının alınması ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər aiddir.

İnzibati-delikt hüququ – əməlin inzibati xəta olub-olmamasının müəyyən edilməsi, təqsirli şəxslərə müvafiq inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi zaman yaranan, dəyişən və xitam olunan ictimai münasibətləri tənzimləyən və Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətlər Məcəlləsində əks olunmuş hüquq normalarının məcmusudur.

Mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanması vasitəsi ilə Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyi barədə nəzəri biliklər əldə etmiş olduq. İnzibati məsuliyyət müəyyən edən və inzibati xətlər törətmiş şəxsin tənbeh edilməsini nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olduqdan sonra tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyinin vəzifələri insan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını, onların sağlamlığını, əhalinin sanitariya-epidemioloji sağlamlığını, ictimai mənəviyyəti, mülkiyyəti, şəxslərin iqtisadi maraqlarını, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, idarəçilik qaydalarını qorumaqdan, qanunçuluğu möhkəmləndirməkdən və inzibati xətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir.

Ən nəhayət, mühazirəmizin üçüncü sualının açıqlanması vasitəsi ilə inzibati məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin növlərindən biri kimi olduğunu və səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı inzibati tənbehin tətbiq olunması ilə ifadə olunmasını müəyyən etdik. Eyni zamanda inzibati məsuliyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri barəsində hüquqi biliklər əldə etdiniz